Un Món de Mil Dimonis

Mil Dimonis
Un recorregut per la devoció dimoniera a Mallorca
+
Dimonis del Món
Rituals de transgressió i encarnacions del mal

Mil Dimonis.

Un recorregut per la devoció dimoniera a Mallorca

«Un vespre vàrem tenir una aparició d'altre gènere que no oblidaré mai [...] Vàrem veure aparèixer, envoltat d'un vapor vermellenc que amollaven, un batalló d'éssers abominables per a Déu i per als homes. Era ni més ni manco que Llucifer en persona, acompanyat de tota la seva cort, un dimoni completament negre, banyut, amb el rostre color de sang i, al seu voltant, un grupet de dimoniets amb caps d'ocell, cues de cavall, lluentons de tots els colors, i dimoniones o pastores, amb vestits blancs i rosats, que semblaven haver estat raptades per aquells vils follets [...] Eren gent del poble, amos rics i petitburgesos que celebraven el Dimarts de Carnaval i venien a fer el seu ball tradicional... »

George Sand, *Un hivern a Mallorca*, 1842

Mallorca, terra de Dimonis

"Mallorca és terra de dimonis. Com bé resumeix Gabriel Janer «d'hivern, encenen les fogueres dels carrers perquè la gent escalfi l'enteniment i faci pecats, els pecats de sempre. D'estiu, acompanyen les danses rituals de les festes majors, i tracen la rotllana, i marquen l'espai sagrat i màgic del ball antic». Les rondalles populars reserven un paper protagonista al maligne i als seus sequaços, i també la toponímia, que inclou amb abundants referències a l'infern i al dimoni arreu de l'illa. El dimoni és present en molts i diversos rituals festius del nostre territori, i des de finals del segle XX s'hi han multiplicat les colles de dimonis de foc. Fins i tot, en temps en què l'entreteniment de masses està monopolitzat pel futbol, un dimoni és la mascota del principal equip de l'illa, el RCD Mallorca.

Però lluny del localisme, l'auge de les representacions i de les pràctiques socials al voltant del dimoni ha fet que l'emblema prengui significats culturals més amplis que abasten tota l'illa. L'origen del fervor dimonier l'hem de situar als escenaris populars que s'obriren immediatament després del final del règim franquista. A finals dels setanta, els rituals i les escenificacions festives d'antany foren revalorats socialment, juntament amb l'ús del català i amb la defensa del medi ambient, com a part d'un relat progressista i democratitzador que s'oposava a l'homogeneïtzació estatal que practicà la dictadura, i a l'impacte cultural i ecològic que havia ferit Mallorca. Aquesta recuperació s'escenificà amb la dimoniada de Manacor, l'any 1984.

Com podem veure, les representacions diabòliques illenques són d'allò més variat en tots els aspectes. El dimoni gros de Manacor no és el mateix que els dimonis petits que l'acompanyen. Ni tampoc els dimonis d'Artà, ni per ball ni per vestidura. Els set dimonis de Sant Joan i en Banya Verda de Montuïri no es comporten igual. Per tant, per estudiar-los localment sembla més interessant partir del particular i evitar manuals generalitzadors. Així i tot, és cert que hom sol classificar les aparicions físiques del dimoni festiu en tres grans categories: en primer lloc, els dimonis que apareixen acompanyats i contraposats a un sant o a una santa, coneguts popularment com a dimonis de sant; en segon lloc, hi ha els dimonis de festa (com l'exemple dels set protagonistes de Sant Joan) que surten durant les festes patronals de cada poble; finalment, i més moderns, els dimonis o els diables de correfoc, de pirotècnia o, simplement, de foc. Si bé en consideram uns com més tradicionals que d'altres, i amb més arrelament i fervor popular a Mallorca, allò que n'agermana totes les representacions és el fet que la condició primària que els fa ballar —i que explica part de l'auge d'avui dia— no rau tant en recordar-nos l'atàvic que hi ha en nosaltres sinó més aviat en demostrar que som animals socials."

Francesc Alemany Sureda, antropòleg

L'exposició Mil Dimonis

Mil Dimonis és un projecte de **la Casa Pare Ginard. Museu de la Paraula**, de Sant Joan, dedicat a descobrir i divulgar les diferents representacions dels dimonis a Mallorca, una de les figures del tradicionari que més passions desperta. L'exposició traça un recorregut per la devoció dimoniera de Mallorca, recollint 52 representacions diferents del dimoni, de les més de 70 que actualment perviuen en la cultura popular illenca. La mostra ofereix una mirada a la diversitat del nostre dimoni recollida per **José Juan Luna 'Potti'**, fotògraf *freelance* que des de fa anys recorre Mallorca de ritual en ritual, de festa en festa, per captar els personatges, els ambients i els actes més significatius de la cultura popular actual.

La selecció fotogràfica està estructurada en tres seccions, coincident amb tres tipus de dimonis que perviuen actualment: dimonis de Sant Antoni, dimonis de festa i dimonis de foc. Cada secció representa tradicions rituals d'arreu de Mallorca: de sa Pobla a Artà, de Capdepera a Muro, de Santanyí a Lloret, de Costitx a Algaida, de Mancor a Manacor... Les imatges capten detalls i textures, ambients i sentiments, persones i personatges. Alhora, les fotografies s'acompanyen d'una tria de textos procedents de l'obra de **Rafel Ginard**: cites extretes de la recopilació del Cançoner Popular de Mallorca o del seu Calendari Folklòric, i a través de les quals comprenem l'esperit essencial que condensen aquestes representacions actuals del dimoni com a figura carregada de significat, i amb gran importància històrica i simbòlica.

Dimonis de Sant Antoni

Fotografia de José Juan Luna 'Potti'

Sant Antoni és una festa de solstici d'origen pagà cristianitzada, com Nadal. Ve del culte antiquíssim de les saturnals de Roma, la veneració d'una deïtat agrària encarnada en la figura d'un sant cristià. És una festa de caràcter primitiu orgiàstic i transgressor, una "festa-pont" entre Nadal i Carnestoltes, i el seu dimoni encarna el contrapunt necessari per a la celebració del triomf de la llum sobre la tenebra, del bé sobre el mal, de la fe sobre la temptació. Com escriu Rafel Ginard: *"Sant Antoni sempre li guanya. Però de tant de lluitar, arribaren a esser com a familiars"*. El dimoni acompleix una funció catàrtica: possibilita la transgressió del poble, que es manifesta a través d'una revetlla de Sant Antoni lliurada a la gresca. Balls amb el dimoni, fervor i corredisses dels infants, gust de la bulla i del porquim torrat, i tothom encalentit amb el foc, amb l'alcohol, amb la broma bruta. *"Recordi's que per sant Antoni, començaven els darrers dies"*, l'etapa del excessos, prèvia a la Quaresma. Ballar amb el dimoni és la millor expressió d'aquesta entrega a la transgressió col·lectiva.

La imatge del dimoni tal i com la coneixem actualment és la mescla de déus pagans anteriors al cristianisme: una representació grollera del déu Pan, amb banyes i potes de cabra. La seva iconografia té alguns elements constants, relacionats amb la seva simbologia: l'animalització i la sexualitat, expressa en elements al·lusius al poder i la fertilitat, com la barrota o la canyaferla, identificada amb el fal·lus.

Dimonis de Festa

Fotografia de José Juan Luna 'Potti'

El dimoni és present a Mallorca com a part indestriable de la cultura catalana, pròpia de l'illa. Aquesta figura d'identificació infernal és tan present a les rondalles populars com a les festes que estiu i hivern animen la vida dels illencs. El dimoni mallorquí es caracteritza pel seu caràcter parateatral. Ja sigui com un element aïllat per animar una festa o fer una acapta, ja sigui per acompanyar unes danses de figures o rituals o bé formant part d'una peça teatral més elaborada.

El seu comportament burlesc i la natura grotesca, present en totes les seves versions, s'accentua més en les manifestacions populars. Genera sentiments oposats: "*És la por que dona gust. Els infants, en les festes, el temen al dimoni i l'encalcen o el desitgen*", escriu Rafel Ginard. A pobles com Petra i Sant Joan, els dimonis surten i encalcen la multitud, repartint llenderades. Cal anar vius! Són memorables les corregudes d'en Banya Verda, el dimoni de Montuïri que acompanya els cossiers en el seu ritual d'origen pagà, un conjunt de danses que celebren la fertilitat. També acompanya els cossiers el dimoni d'Algaida, d'Alaró, de Son Sardina... En tots aquests casos és evident la seva dimensió moralitzant, com a encarnació del mal en contraposició al bé que representa la dama. Una altra mostra d'aquesta contraposició és en la festa de la Beata a Santa Margalida, en què els dimonis llancen gerres als peus de la beata, representant les temptacions i impertinències a què va ser sotmesa la santa.

Dimonis de Foc

Fotografia de José Juan Luna 'Potti'

"El culte al foc és una cosa molt aficada en la sensibilitat dels mallorquins" escriu Rafel Ginard. La importància de la domesticació del foc en el procés d'humanització, és un dels fets més transcendents en l'evolució de la intel·ligència humana, relacionada amb l'alliberament de les mans a partir de l'*Homo erectus*, i posteriorment a la instrumentalització del foc. El foc esdevingué així un element sacre, que serveix per establir vincles amb el passat, la Mare Terra i estreny els lligams col·lectius entorn d'una foguera.

El culte al foc és un element cohesionador de les colles de dimonis sorgides arreu de Mallorca. Quan la porta de l'infern comença a escopir foc pels quatre costats, l'aire s'omple de fum i color i els dimonis s'escampen arreu. El carrer bull, de joia i excitació, entre fum, espires, crits i nervis. És el que avui coneixem com a «correfoc", nascut com a evolució del ball de diables, una manifestació festiva tradicional caracteritzada pel llançament de *carretilles* de forma estàtica per part d'un grup de persones vestides de diable. Els primers correfocs o cercaviles de foc van celebrar-se entre els anys 1979 i 1980 a Reus i Barcelona. L'any 1993 es creà la colla de Diables de Sant Joan, la primera de Mallorca. Després, els Esclatabutzes de Sóller (1996), els d'Albopàs de sa Pobla (1997), els d'Alaró (1998), els de la Factoria de So de Santa Maria (1999)... Actualment ja hi ha devers 40 colles de foc a Mallorca!

Ludoteca Endimoniada

Les diferents representacions dels dimonis a Mallorca centren el Joc de Cartes Dimonis de Mallorca, un complement divulgatiu per al projecte, únic i singular, creat amb disseny de Jordi Cerdà (Hastalastantas) i il·lustracions d'Eva Hermida. És equivalent a una baralla espanyola de 48 cartes, en la qual els tradicionals colls (espases, bastos, oros i copes) han estat substituïts per quatre tipus d'imatges: dimonis de Sant Antoni; dimonis de Festa; dimonis de Foc; i, finalment, un coll dedicat a personatges i elements complementaris i indissociables del món dimonier.

D'altra banda, la Ludoteca Endimoniada és una proposta d'aproximació lúdica a través de jocs tradicionals, amb creacions en fusta de gran format fetes per La Ludoteca de Jardí: tres en ratlla, joc d'encaixos de parelles, dòmino o el gran "Qui és Qui" dels dimonis permeten als visitants aprofundir en semblances i diferències dels dimonis mallorquins.

CRÈDITS DE L'EXPOSICIÓ

Direcció: Carme Castells

Fotografia: José Juan Luna "Potti",

Coordinació, documentació i textos: Joana M. Serra

Disseny i gràfica: hastalastantas

Materials educatius: hastalastantas, 28 motivos i Ludoteca de jardí

www.mildimonis.cat

Dimonis del Món

Rituals de transgressió i encarnacions del mal

Quins són els dimonis del món? Com són i què representen? Ampliam la mirada per rastrejar expressions culturals d'arreu del món i comprovar-hi altres representacions dimonieres. Constatam la seva existència com a expressió compartida, que ens connecta i alhora ens singularitza. L'antropòleg **Francesc Alemany Sureda** revisa i documenta una selecció de cinquanta manifestacions de diferents cultures, lligades a celebracions o ritus tradicionals diversos. El resultat és un inventari dimonier que ens duu de Mallorca a Xile, de Veneçuela a Transsilvània, del Japó a Occitània. El repàs ens permet connectar amb les diferents dimensions d'aquesta figura: un *monstrari* de pulsions universals que inclou la por, la temptació, el desig, la revolta, la maldat, la transgressió, la disbauxa...

Les imatges de **Charles Fréger** i **Friso Spoelstra** ens duen a descobrir de primera mà aquestes representacions vigents al tradicionari ritual i festiu d'Europa i del Japó. Són conceptes fotogràfics diferenciats. D'una banda, Fréger treu els personatges del seu context ritual per retratar-los en entorns naturals, amb cura, captant alhora la màscara i l'individu que l'encarna. En el focus central es col·loca la vestimenta, que canalitza la transformació de l'individu en l'ésser simbòlic. De la seva banda, les instantànies de Spoelstra capten moments del ritual col·lectiu, i ens permeten descobrir aquests dimonis en ple exercici de les seves funcions simbòliques.

Devils & Angels. Rituals festius a Europa

Fotografia de Friso Spoelstra (selecció)

Friso Spoelstra va passar els estius d'infantesa a les illes frisones, al nord dels Països Baixos. És una regió culturalment i lingüística diferenciada, amb identitat i tradicions arrelades. Aquesta experiència marcà el seu interès per les tradicions culturals que van més enllà dels tòpics. Anys després, ja com a fotògraf, coincidí amb els rituals del Walpurgis Night, la nit màgica que a les muntanyes Harz es viu com una autèntica reunió de dimonis i bruixes. Fou l'inici de la seva recerca: "*Volia mostrar una altra Europa, basada en festes i ritus. L'Europa que roman amagada rere de les polítiques mediàtiques i la crisi econòmica*".

Devils & Angels és fruit d'un recorregut durant 10 anys per 16 països europeus, a la recerca de rituals que *són* expressions d'identitat, mostres de singularitats, arrelades al lloc. Els rituals recollits permeten conèixer molt sobre els orígens, la història, el rerefons polític i religiós de cada indret. El fotògraf tracta de capturar-hi no sols els personatges encarnats, sinó també les persones que els mantenen vigents, i els diversos moments i escenes de les celebracions. El comú denominador d'aquestes expressions és la lluita del bé i el mal, un context en el qual prenen forma nombroses encarnacions dimonieres.

SU BATTILEDDU

Lula, Sardenya, Itàlia

CARNAVAL

Arreu de Sardenya, en temps de carnaval es realitza el ritual de l'expulsió del boc expiatori, relacionat amb la representació del dimoni i dels mals esperits de l'hivern. A Lùvula, a la regió muntanyenca de Nuoro, aquest moment és el més important de tota la setmana de festes. El dimoni i el mal són representats per la bèstia que anomenen ***Battileddu****, encarnada per un home cobert amb pells d'animals (bovins, porquins, caprins, etc.), amb picarols (marrazzos) i que, a la cintura, duu un estómac de bou ple d'aigua i de sang de l'animal. A més, al cap, i baix de les banyes, li posen un altre estómac (de cabra). Mentre un home vestit a la manera tradicional dels funerals sards representa, transvestit, una viuda, dos missatges estiren la bèstia amb unes cordes i el passegen pel poble i pels camps més pròxims. Durant la processó li foraden el fetge en diverses ocasions i la sang que en surt irriga els camps i el poble com un símbol purificador i renovador. Finalment, el* ***Battileddu*** *és assassinat davant un públic que es desfà de riure quan veu que la bèstia ressuscita gràcies a una copeta de vi.*

KUKERI

Pernik, Bulgària

CARNAVAL

Els ***kukeri*** *tenen alhora qualitats de déu i de diable. Com a déu, relacionats amb el món de la fertilitat i de la primavera; com a dimonis, per mor dels seus balls, les màscares tenebroses i pel desordre que causen als pobles on campen lliurement durant tot el període de carnaval, des del Cap d'Any fins a l'inici de la Quaresma. Duen vestits molt feixucs de pells d'animals i les màscares poden ser tant de sac com de tela o de paper. Representen animals, monstres, dimonis, elements relacionats amb el bosc i amb la collita, etc. Tant per les vestimentes com l'aldarull que fan els grans picarols que duen, la sensació és d'intimidació total a la persona que rebi l'envestida de qualsevol* ***kukeri****. Quan la música sona, els* ***kukeri*** *s'apleguen en cercle i ballen anant de fora cap a dins, alhora que es mouen en el sentit de les agulles del rellotge, i tot seguit a la inversa. El ball s'anomena Horo i el realitzen a la major part del territori búlgar.*

LA FÊTE DES PAILHASSES

Cournonterral, Occitània, França

QUARESMA

El Dimecres de Cendra, els veïns del poble occità de Cournonterral celebren "la festa dels pallassos", per a alguns la més esbojarrada i salvatge del món carnavalesc europeu. El ritual fou originat per un conflicte que existí en el segle XIV entre Cournonterral i la vila veïna, Aumelas, pel control dels recursos i de la llenya del bosc que compartien. Els de Cournonterral, per guanyar la disputa i apropiar-se del bosc, es vestiren de dimonis i prengueren hostatges d'Aumelas. Un cop vencedors, saquejaren els cellers dels contrincants i la celebració esdevingué una bacanal. Aquests fets són recordats cada any al carnaval local. Els vilans prenen un aspecte bufonesc i es vesteixen amb robes blanques, amb teles de sac i amb una màscara diabòlica i barbuda coronada amb un capell de copa amb plomes d'animal. Es dediquen a perseguir els homes d'Aumelas, que van maquillats de blanc. Quan els atrapen els embruten amb una casta de sediment del vi d'un color molt lilós i, tot seguit, beuen aiguardent de raïm i canten arreu del poble. La processó de Cournonterral encarna la violència ritual, la fertilitat simbòlica (festa relacionada amb el vi i la vinya) i l'erotisme que moltes les festes dimonieres de Mallorca denoten.

BOES E MERDULES

Ottana, Sardenya, Itàlia

REVETLLA DE SANT ANTONI (16 GENER)

*A Sardenya, especialment a la regió central de Barbagia, existeixen molts rituals amb màscares que encarnen personatges zoomòrfics i antropomòrfics, com a expressió de la dualitat inherent a la natura. A Ottana, els primers rituals de màscares estan associats a la revetlla de Sant Antoni. Dues figures, **Boes** i **Merdules**, tenen un enfrontament sense fi, en el que el primer intenta fugir del segon. **Boes** corr pels carrers del poble, fent sonar els picarols, mentre l'encalcen un o diversos **Merdules**. Boes és colpejat i mor, però instants després torna a la vida i reemprèn la carrera sense fi. Talment ho és el cicle de la natura, el duel entre vida i mort és etern.*

SUNNEKLAAS

Illes Wadden, Països Baixos

REVETLLA DE SANT NICOLAU (5 DE DESEMBRE)

L'illa d'Ameland es troba a l' arxipèlag situat al nord dels Països Baixos, en les illes frisones, entre el mar de Wadden i el mar del Nord. És un espai d'aïllament, habitat per menys de 5.000 persones. El dia 5 de desembre, revetlla de Sant Nicolau, celebren el Sunderum, un ritual en què a més de Sant Nicolau hi fan acte de presència representacions diabòliques que tracten d'atemorir, sobretot, els infants i els més joves, així com darrerament els turistes i els nouvinguts a l'illa. Els ***Sunneklaazen*** *poden ser més de cent per poble. Al llarg de la nit deambulen en grups pel carrer, i representen batalles i escenificacions grotesques amb bastons i armes simbòliques. Encarnen la violència i el mal, en oposició a la figura benèvola de Sant Nicolau.*

BABUGERI

Eleshnitsa, regió de Blagoevgrad, Bulgària

DE CAP D'ANY A PRIMAVERA

Els ***Babugeri*** *són representacions extravagants i emmascarades que protagonitzen rituals diversos en el període que marca la transició de l'hivern a la primavera. Vesteixen pells de cabra i un capell altíssim –anomenat Surati- també fet de pèl: així esdevenen autèntiques torres de pèl, que exhibeixen i belluguen mentre ballen. La seva dansa, remenant el pèl frenèticament contra les dones casades, és un ritual de fertilitat, que a més els proporciona força i també sort. Antigament, completava el vestuari dels* ***Babugeri*** *un bastó de fusta vermell, element fàl·lic que penjava entre els picarols. Actualment aquell fal·lus ha estat substituït per un pal que duen a la mà.*

WALPURGIS NIGHT

Hexentanzplatz, muntanyes de Harz, Alemanya

NIT DEL 30 D'ABRIL

Valpurga de Heidenheim fou una abadessa que dedicà la vida a escriure hagiografies de sants saxons. Per això, al món anglosaxó i germànic és considerada la primera dona escriptora i algunes confessions la veneren com a santa. El seu culte és dia 1 de maig, data de la canonització de la monja. A Alemanya i diverses regions del nord d'Europa és honorada amb els rituals de la revetlla de l'1 de Maig, en la Walpurgis Night. És el cas del ritual que se celebra al Hexentanzplatz, una pleta muntanyenca al bell mig de la serralada Harz alemanya, que podem traduir com a "trespol del ball de les bruixes". De nit, gent de diverses contrades s'aplega al lloc. Tots van vestits de bruixes, d'esperits malignes i de dimonis i fan tot allò que hom espera d'un aquelarre: encenen focs i torxes, bramen al bosc, invoquen el mal, dansen, beuen i fan broma. És una nit màgica i carnal. Nogensmenys, fou aquesta la pleta en la qual s'inspirà Goethe per representar algunes de les escenes més mefistofèliques i més embruixades del Faust. Com a sa Pobla, la revetlla és una Nit Bruixa en què el poble crema entre fogueres, l'ambient s'omple de danses i tot és propici a la transgressió.

BABA LUDA

Buru, Transsilvània, Romania

23 D'ABRIL, DIA DE SANT JORDI

Baba Dochia és un personatge popular vigent en la mitologia romanesa, que representa la impaciència primaveral humana: el desig de cloure l'hivern com més aviat millor i endinsar-se a l'estació de la bonança i de la vida s'escenifica ritualment el primer dia de maig arreu del país i, concretament, a la regió transsilvana. A la petita població de Buru, els veïns l'anomenen Baba Luda, que podem traduir per àvia folla, i la persegueixen pels carrers del poble a crits: — Dobai Mare! Dobai Mare!— li diuen. Friso Spoelstra ho tradueix com a "big penis" (penis gros, llarg, potent, etc.). Al seu torn, la bruixa primaveral es passeja amb gràcia per la vila agranant els empedrats i els camins d'hivern per accelerar l'arribada del bon temps, i la fertilitat, a la regió muntanyenca. També per allunyar els esperits demoníacs que s'amaguen rere la neu i rere el fred. Granera en mà, amb la pell coberta de fullaca i morques, coronat amb una gorreta vermella i cridanera, el ***Baba Luda*** *realitza un ritual d'ambivalència, perquè representa tant el bé com el mal, i un ritual de fertilitat. La figura és un home amb un llarg penis de fusta que empaita les*

al·lotes i malda per fregar-les amb el nas. És aquesta ambigüitat i la sexualitat que escenifica allò que l'acosta als actes dels dimonis mallorquins, esperits entremaliats i aventurers més que no satanasos brughelians. Com la mateixa padrina folla del gran penis: provocadors, escorredissos i alhora propers. Potser només cal que imaginem una canyaferla o una llendera allà on els romanesos hi empren una granera...

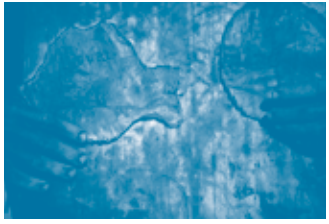

LOS MOMOTXORROS

Altsasu, Navarra (Euskal Herria), Espanya

DIMARTS DE CARNAVAL

El Momotxorro és un personatge meitat home, meitat bou. El seu tret distintiu és un comportament violent amb connotacions sexuals. Ataca a tots els que s'interposen al seu pas i entra dins de les cases amb ànsies d'espantar. Duu la roba i les mans brutes de sang. Per a alguns, el Momotxorro simbolitza el sacrifici pagà d'animals; per a altres, és una reminiscència d'antigues lluites tribals. Al cap hi duu una senalla guarnida amb banyes, de manera que el seu capell és talment una corona de guerrer. Segons la llegenda, l'origen d'aquesta figura són els veïns que temps enrere atacaven les cases vestits com animals per tal de no ser reconeguts, amb ànim de robar o atacar els habitants. En la tarda del Dimarts de Carnaval, centenars de Momotxorros formen una impressionant desfilada a Altsasu, acompanyats d'altres personatges contraposats com les Mascaritas o els Juantramposos.

CERTI

Valašská Polanka i Lidečko, Zlin, República Txeca

REVETLLA DE SANT NICOLAU (5 DE DESEMBRE)

Els habitants dels pobles muntanyencs de la Valàquia morava, a la república de Txèquia, interrompen el fred hivernal durant uns dies perquè els dimonis puguin jutjar a la seva voluntat el comportament anual dels més petits de la regió baix l'autoritat de Santa Claus (Miulás), autèntic governador de les muntanyes entre el 3 i el 5 de desembre. Al sant l'acompanyen els esperits de la mort, els Smrt, i un reguitzell de dimonis als quals els locals anomenen Certi. Els Certi esdevenen un element central durant la celebració de Sant Nicolau, tant per nombre de participants com per la funció que duen a terme. Són molts els veïnats que s'aboquen al carrer sota robes i màscares diverses, que varien de poble a poble, i simulen baralles i balls de fuets i de garrots per animar les jornades. Però el paper central se'l reserven al circuit que duu a Sant Nicolau casa per casa... els Certi es mantenen tranquils i jovials si ensumen infants que han tengut un comportament assenyat durant l'any que acaba, però si el sant detecta entremaliadures no dubta a enviar els dimonis a espantar els més menuts

*i a amenaçar-los, a la manera de l'home del sac, d'endur-se'ls a l'infern si l'any seg*üent no fan prou bonda. Ara bé, *sant i dimonis, com a Mallorca, representen una autoritat molt relativa i són fàcils de corrompre. A Valàquia en tenen prou amb una copeta de conyac (palénka) per perdonar qualsevol pecat i per atorgar qualsevol vènia, fins i tot a la criatura més trapella del poble.*

URSUL I CAPRA

Romania i Moldàvia

DE NADAL A CAP D'ANY

A diversos indrets de la Romania i també a la Moldàvia històrica l'any nou arriba sempre carregat de balls i de danses animals. Entre el dia de Nadal i el set de gener els pobles es metamorfosen i, al llarg d'una setmana, els carrers retornen al bosc primigeni per recordar a l'hivern que, poc a poc, s'acosta la primavera. Manades d'ossos (Ursul), de cérvols (Stag) i de cabres (Capra) travessen el poble en processó entre l'any que ve i l'any que se'n va i, mitjançant la representació del ball dels avis, *recorden aquells que temps ençà començaren a carregar-se les disfresses d'animals damunt les espatlles (de fins a cinquanta quilos!). Però, a banda de les representacions naturalistes, a la festa també hi podem veure uns dimonis, els esperits d'hivern, que acompanyen la comitiva. Són uns personatges que no s'allunyen gaire d'aquesta esfera boscana ja que duen les màscares repletes d'elements de fusta i de motius vegetals. I a nivell comparatiu, tant la forma d'actuar com la funció secundària que prenen a la celebració de l'any nou moldau ens recorda inevitablement als dimonis boiets i a la trapelleria amb què animen el personal arreu de les viles de Mallorca*

FRISO SPOELSTRA

Nascut a Amsterdam (1968), on resideix.

Treballa com a reporter gràfic en format foto i vídeo. Està afiliat a l'agència Hollandse Hoogte. Graduat en la Gerrit Rietveld Academy. Ha desenvolupat projectes propis i també per encàrrec de clients com Dutch and Belgium National Geographic, Trouw, NRC Handelsblad i molts altres. La seva obra s'ha exposat a diversos indrets d'Europa: Grècia, Polònia, Bulgària, República Txeca i Eslovènia, entre d'altres.

Un món de Mil Dimonis

© Casa Pare Ginard.

Museu de la Paraula, Sant Joan, Mallorca (2017)

Textos de: Francesc Alemany i Carme Castells

Wilder Maan.
La imatge del salvatge

Fotografia de Charles Fréger (selecció)

D'any en any, arreu d'Europa la gent es fica literalment dins de la pell dels salvatges, amb màscares que daten de segles enrere. Així es converteixen en éssers extravagants, semblants a una cabra, un os, un cérvol, una criatura de palla, un dimoni o un monstre amb barram de ferro. I ho fan amb un mateix objectiu: celebrar el cicle de la vida i de les estacions. Duen robes fetes amb pells d'animals o amb plantes, decorades amb ossos, carregades de picarols. Gairebé sempre coronen el cap unes banyes espectaculars.

El fotògraf **Charles Fréger** ha recorregut Europa per retratar aquests salvatges en la sèrie **Wilder Maan** (2012). Són éssers connectats amb rituals cosmogònics que, sovint, adopten trets i qualitats que els assimilen a la representació del dimoni. La selecció ens duu a descobrir una mirada fascinada pels personatges i els seus entorns: a través de l'ull de **Fréger** descobrim la bellesa i l'extraordinària diversitat de materials, elements, formes, colors i textures que formen part d'aquest univers de representacions ancestrals.

BUSÓ

Mohacs, regió de Baranya, Hongria

CARNAVAL

El de Mohacs és sens dubte el Carnaval més reputat d'Hongria. La primera menció a les màscares de Busó es troba en un document històric de 1845. Segons la llegenda, durant l'ocupació turca els habitants de Mohacs es varen posar banyes, màscares i pells i armaren gran aldarull. Els turcs van pensar que eren dimonis, i atemorits varen fugir en veure'ls. Les màscares de Busó són monstruoses representacions amb trets animals, humans i demoníacs. Segons la tradició, han de ser pintades, almenys en part, amb sang d'animal. La vestimenta es completa amb enormes picarols. El Dimarts de Carnaval a vespre es crema un vestit de *Busó dins d'un taüt, com a símbol del final de l'hivern.*

TSCHÄGGÄTTÄ

Lotschental, cantó de Valais, Suïssa

CARNAVAL. DE LA CANDELERA (2 DE FEBRER) AL DIMARTS DE CARNAVAL

Hi ha diferents teories sobre Tschäggättä: per alguns estan inspirats en els grups de bandolers que antigament es disfressaven per poder entrar a robar sense ser reconeguts; per a altres, simbolitzen els antecessors, que retornen del més enllà per castigar o premiar als vius; també hi ha qui creu que han derivat del teatre popular. Fins a mitjan segle XX, només els homes fadrins podien vestir la fressa de Tschäggättä. Així vestits, espantaven infants i dones, els llançaven per la neu, els emmascaraven o colpejaven amb bosses plenes de cendres. Avui dia, tant adults com infants es vesteixen de Tschäggättä i atemoreixen els habitants del poble.

DIAVOLO DE CARNEVALE

Tufara, regió de Campobasso, Itàlia

CARNAVAL (DIMARTS DE CARNAVAL)

Al petit poble de Tufara, proper als Abruços, viuen el temps de Carnaval amb efervescència i amb una estètica tradicionalista. El dia més important, el Martedì grasso, la vila escenifica el retorn de les forces naturals amb motiu de la celebració de la passió i la mort de Dionís, un déu amb forta vinculació amb el món del camp, la vinya i la vegetació en general. El moment central de la celebració, però, no el regeix la figura del déu sinó una dansa demoníaca. El Diavolo de Tufara vesteix la màscara més antiga de la regió i desfila sota set pells de cabra. Es diverteix pels carrers i per les places del poble; crida, persegueix el públic, sedueix les dones i s'entreté interactuant amb altres personatges que l'acompanyen en tot moment: els folletti, les mortes, etc. A més, s'encara d'una manera grotesca amb la figura de ***l'U Pisciatur****, caràcter que representa l'alegria i la joia enfront a la impremta tenebrosa del* ***Diavolo****. El ritual, producte d'un món que fa pocs anys continuava essent eminentment agrari, combina el carnaval amb algunes pràctiques catòliques que, tot i això, no s'immisceixen en el ball del dimoni.*

MECHKARI

Prilep, regió de Pelagònia, Macedònia

CARNAVAL

El vestit de Mechkari (que literalment podem traduir com "domador d'ossos") és una màscara tradicional creada per l'antic gremi de carnissers del Prilep amb motiu del carnaval que, d'acord amb al calendari Ortodoxe, marca l'inici de la Quaresma. Es creu que amb aquest vestit, fet de pells de cabres i ovelles escorxades durant l'any, els carnissers tractes de redimir els pecats amb el sacrifici d'aquests animals. Les festes comencen amb l'aplec de casa en casa dels Mechkari; llavors fan el jurament de ballar i beure fins que estiguin en trànsit.

CERTI

Třebič, discricte de Vysočina, República Txeca

REVETLLA DE SANT NICOLAU (5 DE DESEMBRE)

A la República Txeca, Sant Nicolau visita els residents el dia 5 de desembre al vespre. Va acompanyat de l'Àngel, alguns Dimonis (anomenats Certi) i la Mort. La figura del dimoni és ben diferent a cada poble. Generalment va vestida de color fosc, i té la llengua ben llarga, que li penja impúdicament de la boca. Té cua, duu un bon nombre de picarols i maneja una forca. Els Certi espanten els infants, ja que és sabut que s'enduen els polissons a l'infern.

DONDOLASI

Grobnick, regió de Primorje-Gorski Kotar , Croàcia

CARNAVAL. DE SANT ANTONI (17 DE GENER) AL DIMECRES DE CENDRA

El nom de Dondolasi fa referència als pastors que eren llogats pels amos de les possessions per protegir els ramats de les bèsties salvatges, i que espantaven els predadors fent sonar objectes, com els picarols. Vesteixen robes fetes de pells d'ovelles, duen un crani de bou per màscara i tenen la cara emmascarada de sutge. Malgrat aquesta tradició dels pastors és pràcticament desapareguda, són recordats pel Carnestoltes.

KRAMPUS

Bad Mitterndorf, Styrie, Àustria

SANT NICOLAU (6 DE DESEMBRE) I EPIFANIA DEL SENYOR (6 DE GENER)

Els Krampus són figures a mig camí entre dimonis i animals, i formen part dels rituals tradicionals de l'Advent, acompanyant Sant Nicolau en els seus viatges i desfilen en processons. Durant la setmana, multituds de joves i adults participen en diversos "jocs de *Krampus*" o *processons terrorífiques arreu del país. Espanten els infants que no han fet bonda, i encalcen el públic amb el brogit ensordidor dels picarols que duen. A Bad Mittendorf fa més de 100 anys que s'organitza el Krampusspiel, escenificació amb més de 80 actors participant. Un home pobre confessa els seus crims davant del capellà, però no mostra penediment pels pecats. La Mort li dóna mort i llavors és arrossegat per dos Krampus.*

KURENTI

Styrie, Ptuj, Eslovènia

CARNAVAL. DE LA CANDELERA (2 DE FEBRER) AL DIMECRES DE CENDRA

D'acord amb la tradició, els Kurent o Korant són dimonis que s'encarreguen d'espantar l'hivern i despertar la natura. Estan arrelats a la tradició rural, i apareixen en grups en les dates entre el dia 2 de febrer (dia de la Candelera, data habitual en què es "pronostica" la durada del fred hivernenc) i el Dimecres de Cendra. Principalment, estan lligats a les celebracions de Carnestoltes. Van de poble en poble, i de casa en casa, per dur-hi la felicitat. Els acompanya el Dimoni (*Taifl). Un altre personatge específic de Ptuj és l'Os, que va acompanyat del seu domador, fent danses i rituals antics.*

LUZIFER UND KLEINE TEUFEL

(Llucifer i els seus dimonis)

Tauplitz, Styrie, Àustria

SANT NICOLAU (6 DE DESEMBRE)

Arreu d'Àustria, Sant Nicolau és el personatge central de processons i jocs de màscares. A Tauplitz tenen lloc alguns rituals singulars d'aquesta tradició. Els personatges representats ofereixen dues actuacions. La tarda del 5 de desembre, el silenci del capvespre hivernenc és trencat pel renou eixordador dels picarols del Krampus, els gemecs de les llenderades del Schab i l'aparició d'impressionants personatges vestits de palla. La processó inclou devers seixanta personatges: incloent la Mort (Tod), la Cabra (Habergeiss)... i també Llucifer i els seus dos dimonis. Simbolitzen la lluita i el poder, i se li reconeixen poders d'allunyar el mal d'ull.

SHNAPPVIECHER

Tramin, Tirol del Sud, Itàlia

DEL 7 DE GENER AL DIMARTS DE CARNAVAL

Els Schnappviecher de Tramin escampen el terror en els carrers d'aquesta localitat vinatera des del 7 de gener fins al dimarts de Carnaval. Són personatges impressionants, que arriben als 3 metres d'alçada. Tenen banyes i no orelles, la mandíbula inferior mòbil i dents de fusta que fan renou de craqueig. Es desconeix el seu origen, tot i que es vinculen amb els dracs de les epopeies i mites medievals.

En la processó del Dimarts de Carnaval, els Carnissers i Acompanyants tracten de contenir aquests personatges armats de banyes, i alhora protegir el públic d'ells. Quan la processió passa per on hi ha –o hi havia- un font d'aigua, un Schnappviech és sacrificat per un Carnisser. Alguns interpreten aquest ritual com la mort de l'hivern.

STROHMANN

Empfingen, Alemanya

DISSABTE I DIUMENGE DE CARNAVAL

Els rituals d'Strohmann i Ströhbar estaven ben estesos antigament arreu d'Alemanya, amb diverses interpretacions: símbols de l'hivern, éssers selvàtics, personificacions de la luxúria i el dimoni o hereus del ritual de l'Os. En el Carnaval d'Empfingen, l'Os feia acapte arreu del poble acompanyat de diverses criatures vestides amb parracs. Actualment, en comptes de l'acapte es fan processons al centre de la ciutat, protagonitzades per un estol de personatges inspirats en la cultura d'arrel rural: l'Os és menat per un home amb vestit negre i capell; també desfilen bruixes, que emmascaren amb sutge els espectadors. L'Strohmann és un ésser esperpèntic amb vestit fet de palla i branques d'avet.

SOURVAKARI

Leskovets, regió de Pernik , Bulgària

13 DE GENER, CELEBRACIÓ DE L'ANY NOU ORTODOXE

Dia 13 de gener, dia d'Any Nou en el calendari Ortodoxe, té lloc a la regió de Pernik la major trobada de Sourvakari. Reben el nom de la paraula Sourva (Any Nou) i són éssers que duen prosperitat als pobles. Es congreguen en la nit del dia 13, entorn de fogueres. Són personatges sobris, revestits d'un aire sagrat, que participen en els rituals remenant furiosament els seus picarols. Les màscares i vestimentes canvien a cada població, ja que cada artesà posa esment a fer una creació diferent. A Gabrovdol les decoren amb plomes d'ocells, pells o mirallets. I a Banishte vesteixen amb ràfia, duen màscara coronada amb grans banyes i van acompanyats d'un os.

NUUTTIPUKKI

Sastamala, regió de Pirkanmaa, Finlàndia

13 DE GENER, DIA DE KNUT I DARRER DIA DEL PERÍODE DE NADAL

Nuuttipukki és un ritual amb un estol de personatges entorn de la figura de la Cabra. Antigament envoltava la Cabra un grup d'homes joves, vestits amb palla i abrics de pells, i que duien màscares fetes amb escorça de bedoll. Anaven de casa en casa, demanant les restes de les menjues de Nadal. Amb el temps, les màscares amb banyes es varen anar abandonant i actualment han estat reemplaçades per màscares de paper o industrials. La tradició de Nuuttipukki és una reminiscència de Joulupukki, un personatge relacionat amb el Pare Noel que en els seus orígens no era tan bonhomiós com ara. En la tradició finesa, els esperits malignes es vestien amb pells i banyes, i sortien de casa en casa espantant a la gent per aconseguir les sobres del menjar nadalenc. Aquí es troba l'origen de la Cabra de Nadal, una criatura horrible que espantava els infants i, en comptes de dur-los regals, els en demanava.

The Wild Man and the tradition of mask in Europe & Description of characters and groups
© Musee international du Carnaval et du Masque, Binche, Belgium, 2012.
Texts by Emilie Botteldoorn and Sabine Mauseler.
Un món de Mil Dimonis

© Casa Pare Ginard.
Museu de la Paraula, Sant Joan, Mallorca (2017)
Textos de: Francesc Alemany i Carme Castells

Yokainoshima. Illa de monstres

Fotografia de Charles Fréger (selecció)

L'any 2013, **Charles Fréger** va emprendre una nova campanya fotogràfica al Japó, amb l'objectiu d'inventariar les figures emmascarades rituals del Japó rural. Va visitar nombroses regions, explorant i descobrint les particularitats culturals dels indrets, i així va prendre consciència de la relació empàtica que els japonesos mantenen amb el seu entorn, i de l'extrema consciència de les dinàmiques pròpies de la natura.

La sèrie YOKAINOSHIMA –que es podria traduir com *L'illa de Yokai*- presenta un ventall ampli de formes existents en el territori japonès a través de retrats que combinen la mirada antropològica i estètica. El resultat és una mena de bestiari nipó retratat al marge de les celebracions rituals: YOKAI, ONI, TENGU i KAPPA són criatures que podríem definir com a espectres, monstres o ogres, encarnades en festivals i cerimònies rituals que tenen a veure amb el cicle de l'any i la terra. La sèrie ens permet aprofundir en la recerca de **Fréger** sobre la geografia humana i fantàstica, tot descobrint la riquesa i diversitat de representacions d'éssers emmascarats que es dona al Japó. El dimoni hi és reconeixible en diverses formes i denominacions, com aquesta petita selecció de NAMAHAGE, ONI i TENGU exposats.

NAMAHAGE

Ashizawa, Oga, prefectura d'Akita

CAP D'ANY

*Dimoni o ogre, segons el context, el **NAMAHAGE** pren vida a diversos indrets de la península d'OGA el dia de Cap d'any. Rep el nom del ritual NAMAHAGE, que clou l'any i que nasqué, probablement, de certes creences relacionades amb la purificació i la purga dels mals causats pel fred, i amb la mort de l'hivern que, al Japó l'entenen com a temps per antonomàsia de pràctiques sedentàries i pròximes a conductes mandroses. A Oga consideren que els NAMAHAGE són dimonis vinguts de fora; treballadors xinesos per a alguns, mariners d'origen llunyà per a uns altres o, fins i tot, budistes que vivien a les muntanyes i que s'acabaren transformant en ogres. Per tant, amb la condició que el fet de ser externs els atorga, tenen una dimensió desestabilitzadora de l'ordre. La figura del NAMAHAGE esdevé un revulsiu contra la passivitat social instaurada els darrers mesos de l'any.*

En el ritual de Cap d'Any, els homes fadrins de cada localitat es vesteixen amb llargs abrics de palla, anomenats KEDE, o KENDE o KEDASHI. Duen guants i sabates també folrades de palla, i armen llargs ganivets fets de fusta i bastons guarnits amb tires de paper. Els joves, un cop vestits, es passegen pels carrers entrant a les cases intenció d'espantar els infants, tot cridant: "Hi ha nins plorant aquí? Me'n menjaré les orelles! Hi ha nins dolents aquí? Me'ls enduré a les muntanyes!"

Els NAMAHAGE adopten formes i fins i tot denominacions diverses en cada regió:

NAMAHAGE

Ashizawa, Oga,

PREFECTURA D'AKITA

TARAJIGAME

Sakihama, Ofunato,

PREFECTURA D'IWATE

TOSHIDON

Kurazami, Tanegashima,

PREFECTURA DE KAGOSHIMA

AMAMEHAGI

Minazuki, Wajima,

PREFECTURA DE ISHIKAWA

SAIBARAONI

Iwatoji, Kunisaki, prefectura d'Ōita

TOT L'ANY

Els ONI són representacions diabòliques ambigües que representen a tots els dimonis, a totes les manifestacions del diabòlic, en el marc del ball KAGURA i amb les màscares i la vestimenta adequada. Són expressions de transgressió que contrasten amb l'estereotip de les màscares i balls fràgils que semblen caracteritzar la cultura nipona. El KAGURA és un ball teatral que els japonesos integren a diverses festes anuals; des dels rituals de fecunditat primaverals fins a cap d'any. Alguns estudis apunten que aquesta dansa integra pràctiques animistes que combinen actituds sagrades amb altres de burlesques, el culte al déu Kami i les formes de teatre Nôi Kabuki tan esteses arreu del Japó. Actualment, les peces de kagura tenen un caràcter sexual i grosser, i el to dominant dels diàlegs i dels balls que s'hi succeeixen és ben bufonesc. En un moment de l'actuació, després de l'aparició d'alguns personatges carnavalescos, els ONI surten de darrere les cortines i comencen a ballar grotescament a l'escenari central, adoptant repetidament actituds i comportaments lascius, en expressió de desbordament sexual. Els ONI representen el mal i la transgressió. En contraposició, després del ball dels ONI compareixen un grup de sacerdots. Els expulsen i purifiquen l'escenari i la comunitat (el públic) dels mals acumulats al llarg de l'any.

TENGU

Koguki, Shiraoka, prefectura de Saitama

PRIMER DIUMENGE D'ABRIL

Els Tengu són representacions antropomòrfiques diabòliques, relativament malignes, que es defineixen per actuar amb una trapelleria exagerada. Són molt recurrents al món folklòric japonès, sobretot en relació a aspectes més pròxims a la moral i a l'educació dels infants. A més, són mediadors entre el món humà i l'entorn natural muntanyenc. Es diu que els *Tengu viuen en grup a les muntanyes i es dediquen a segrestar nins i nines... tot i que sempre els acaben alliberant! Avui dia, encara hi ha part de població rural i muntanyenca que fa ofrenes de pasta d'arròs i de mongetes per protegir-se dels jocs i dels poders sobrenaturals de dels Tengu. D'altra banda, i com els nostres dimonis —tothom s'ha d'enfrontar als dimonis!—, els Tengu* són una representació de com els japonesos creien i creuen en l'amenaça i en l'altre... així com quan *parlam malament d'algú a Mallorca deim que té banyes i coa, al Japó li pinten un nas llarg i ridícul.*

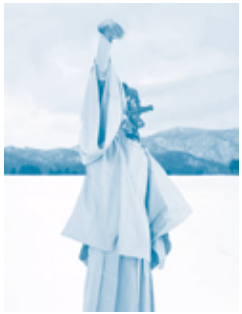

TENGU

Ogawaji, Uozu, prefectura de Toyama

QUART DIUMENGE DE GENER, 12 DE MARÇ
(FESTIVAL DE PRIMAVERA) I 12 D'OCTUBRE
(FESTIVAL DE TARDOR)

CHARLES FRÉGER

Nascut a Bourges, França (1975). Viu i treballa a Rouen, França.

Durant els darrers 15 anys, Charles Fréger ha delimitat bé el seu territori: és el retrat, i en ell, la interrelació entre l'individu i l'entorn al qual pertany. Entre ambdós s'hi col·loca la vestimenta, l'uniforme, que constitueix el fil vermell que travessa l'obra. Charles Fréger explora en les seves obres els límits de la vestimenta, entesa com a espai de projecció que és comú a les diverses formes que l'autor ha recercat arreu del món: tant a les Fantasies del Brasil (2008), a l'Òpera de Xina, als personatges salvatges de les màscares hivernenques d'Europa (2012) o els dimonis i encarnacions japoneses de *Yokanoishima* (2015). El seu treball combina la recerca antropològica amb l'estètica artística, cosa que confereix a les seves obres una teatralitat expressa.

Les diferents sèries realitzades per Fréger han estat exposades a sales d'arreu del món. S'inclouen exposicions realitzades a França, Bèlgica, Alemanya, Itàlia, Estats Units, Japó, Xina, Mèxic i Canadà.

Un món de Mil Dimonis

© Casa Pare Ginard.

Museu de la Paraula, Sant Joan, Mallorca (2017)

Textos de: Francesc Alemany i Carme Castells

Mapamundi Endimoniat

Il·lustracions de Melicotó (selecció)

El **Mapamundi endimoniat** és una invitació a recórrer món a través de la diversitat de representacions del dimoni. Ho fem en base a una àmplia recerca feta per Francesc Alemany i a les il·lustracions creades per Melicotó, un segell especialitzat en l'àmbit de la interpretació i divulgació del patrimoni cultural d'arrel de Mallorca mitjançant el dibuix i l'art gràfic. Ben segur que aquest Mapamundi no recull totes les expressions existents i vigents, però sí una selecció prou rigorosa que ens permet repassar nombroses tipologies i dimensions d'aquesta figura, en contextos culturals i històrics ben diferenciats. La ullada ens permet constatar que el dimoni, lluny d'aquella figura canònica vermella, amb coa punxeguda i banyes, és una expressió que canalitza diversos aspectes de la cosmogonia individual i col·lectiva. Els dimonis del món ens connecten amb forces oposades: la por i l'esclat festiu; la transgressió i la repressió; la foscor i el color. En darrera instància, aquesta mirada global ens permet relativitzar les diferències i establir ponts d'identificació multicultural.

1. DIABLET DE LA FREIXNEDA

Comarca del Matarranya, Franja de Ponent

SANT ANTONI (17 DE GENER)

Els dies de Sant Antoni, a la comarca aragonesa catalanoparlant del Matarranya, els carrers i les places s'omplen de foc i de dimonis vestits amb roba de sac blanca que també els cobreix els rostres. En alguns indrets, la indumentària està caracteritzada amb motius infernals i paorosos: serps, calaveres, sang.... Els diables, descendents de les botargues medievals de carnestoltes, ens recorden els nostres dimonis boiets. Es dediquen a empipar el sant i el santantoniers que es congreguen entorn del foc, encalcen els al·lots i les al·lotes i encenen la foguera major de la santantonada, creant l'espai on s'ha de desenvolupar la festa talment els dimonis de Mallorca.

2. DANZA DEL DIABLO DE TIJARAFE

La Palma, Illes Canàries

MARE DE DÉU DE SETEMBRE (7 DE SETEMBRE)

A l'illa canària de La Palma la mitologia va carregada de dimonis i, entre les viles que l'incorporaren als seus motius festius, destaca el poblet de Tijarafe. Allà, la danza del diablo se celebra cada set de setembre. Durant una ballada popular, un dimoni explosiu carregat de pirotècnia interromp l'acte i al llarg de vint minuts fa explotar tot de petards mentre la gent observa l'espectacle, balla i participa del ritual. La dansa acaba quan el cap del diable vola pels aires. És una representació intensa i efímera que recull una herència popular dimoniera d'època moderna i s'erigeix com la gran festa de dimonis contemporània de l'illa. En les darreres dècades la festa ha patit canvis, com la introducció de la verge patrona de Tijarafe i la càrrega simbòlica religiosa que s'ha afegit al ritual: així s'escenifica la lluita del bé contra el mal i la gratificació de la puresa contra el mal fat del pecat. Pensam que l'herència gegantera del diablo palmero l'acosta a d'altres representacions mallorquines com les que tenim a aa Pobla, a Costitx i a Petra que, tot i no explotar, guarden similitud amb el món dels caparrots i dels gegants.

3. DIMONIS DE LA JUKACE

Zywiec, Polònia

CAP D'ANY (1 DE GENER)

No són gaire coneguts i sembla que no coneixen gaires etnògrafs, però els dimonis que corren i que juguen per la regió sud-polonesa de Zywiecczyzna, amb centre a Zywiec, són formalment molt variats i molt interessants. Durant la celebració del Gody Zwyeckie o Jukace, els veïns donen la benvinguda a l'any nou amb processons i corregudes populars. Sota l'aparença de màscares molt diferents —des de diables, pagesos i soldats fins a bruixes i otomans— els participants omplen les viles de color i de personatges que comparteixen espai, temps, menjua i licors. La representació del dimoni hi fa acte de presència com a símbol del que antigament s'amagava rere la foscor de l'hivern: les forces del mal, sempre conjurades contra el ramat, contra la pastura, etc. La realitat actual és que, a banda dels significats originaris de les representacions, el caràcter bufonesc o carnavalesc de la festa preval durant els dos dies en què s'allarga el ritual. Les màscares, rialleres i grotesques, ens recorden als nostres dimonis. Com els de Sant Antoni, els dimonis de Zywec també activen un àpat compartit.

4. LA DIABLADA

Ciutat d'Oruro, Bolívia

CARNAVAL, HIVERN

La Diablada és un dels actes fundadors del carnaval d'Oruro, la dansa més antiga avui reconeguda. Durant les comparses carnavalesques i la dramatització diabòlica hi identificam diferents personatges: l'arcàngel Sant Miquel, que dirigeix els seus *danzarines* contra els diables; Satanàs i els *diablos*, els actors més reconeguts, que centren les mirades del públic; Llucifer, que comanda les forces del mal i va acompanyat de la China Supay; i, finalment, les diablesses que la segueixen i un grup de *diablillos*, infants que desfilen sempre al davant de tot. Els *diablos* vesteixen màscares espectaculars i complexes. S'hi mesclen banyes amb ulls fora d'òrbita, dents com a ganivetes, serps entorn del cap, perruques, joies i retalls de seda incrustats, colors negres i rogencs combinats amb grocs, verds i blaus, dibuixos de dracs i de flames, i un llarg etcètera. Amb tota aquesta vivor i preparació, aquestes representacions vinculades a deïtats ameríndies són contraposades als nostres dimonis: els aspectes carnavalescos de les nostres màscares tenen uns altres motius i el disseny en sí sol ser molt més sobri i uniformat. Amb tot, la festa coincideix a enfrontar les forces del bé contra les d'un mal relativitzat que representen els *diablos*.

5. DANZA DE DIABLOS

Collantes, Oaxaca, Mèxic

DIA DELS MORTS (1 DE NOVIEMBRE)

La representació del dimoni que compareix pels carrers els dies u i dos de novembre a Collantes, a l'estat mexicà d'Oaxaca, contrasta a bastament amb els dimonis mallorquins. La majoria d'habitants de l'indret són afromexicans descendents dels esclaus africans que arribaren a la zona amb les inhumanes embarcacions dels traficants euroamericans. Les cosmovisions i els estrats que s'hi entremesclen són múltiples i, conseqüentment, s'esdevé una celebració en honor als morts bastant complexa. Els protagonistes són tots homes majors d'edat que realitzen inesgotablement una *danza* que requereix bona condició física per mor de la repetició dels balls i les postures que adopten els dimonis (flexionen les cames al límit, continuadament). Al centre del ritual hi ha el *Terrón* o el *Tenango*, que regeix i que dirigeix l'actuació a la manera d'un patró. La seva dona, la *Minga*, representa la mort i duu un fill en braços. Tot seguit, i precedits pel *Comandante*, hi ha una dotzena de dimonis més: els *Diablos Subordinados*, que formen dues files paral·leles i dansen acompanyats pel ritme que imposen els músics. Durant dos dies es passegen pel poble, ballen i assoten a la gent que s'entremescla a les coreografies diabòliques. A més, visiten les cases i, a canvi d'una remuneració, hi fan més o menys balls a l'interior... més o menys com en l'acapte de Manacor! Els cops que venten els Diablos de Collantes no deuen ser massa enfora de les llenderades den Banya Verda, a Montuïri.

6. DIABLITOS

Boruca, Costa Rica

CAP D'ANY (1 DE GENER)

El poble dels boruca, al sud de Costa Rica, celebra un ritual ben endimoniat. Són comunitats majorment indígenes i camperoles, amb llarga tradició cultural relacionada amb la confecció de màscares de fusta, decorades amb motius naturalistes i màgics. El *Juego de los diablitos* que celebren cada any entre el trenta-u de desembre i el dos de gener té l'origen en l'arribada dels soldats hispànics a Costa Rica. Els avantpassats indígenes, emmascarats, s'enfrontaren a uns exèrcits que els equiparaven al dimoni (d'aquí, *diablitos*); per tant, la dramatització festiva pren l'estructura del combat. Els personatges centrals del juego són el *Diablo Mayor*, dimoni amb més autoritat que vehicula el ritual, que dirigeix a la resta de dimonis i que pren les decisions més importants; els *Diablos acompañantes*, ajudants del dimoni major; els *Arreadores*, vestits amb la màscara de dimoni a la nuca per tenir més visibilitat a l'hora de controlar l'ordre ritual; els *Diablitos*, element més nombrós i més conegut que representen els guerrers boruca que s'enfrontaren als invasors colonials; i el *Toro*, representació d'un bòvid que simbolitza l'invasor hispànic. La lluita agermana tots els personatges contra el bou. Un combat ritual que dura tres jorns i que acaba amb la mort i amb la crema del toro després de dies de persecucions, de balls, de pólvora i de voltes i voltes arreu del poble. Més llunyana o més propera, a Mallorca també hi trobam una representació que combina bòvids i dimonis. A Costitx, on els bous acompanyen el dimoni, tot i que amb uns significats i uns orígens totalment diferents i contraposats (a Costitx fan referència a la troballa arqueològica indígena; per contra, els boruca el presenten com l'invasor que prové de fora de la comunitat).

7. RANGDA I BARONG

Bali, Indonèsia

El drama és un ball de màscares i de disfresses que representa el poder maligne de la bruixa demoníaca Rangda i la lluita que estableix amb un os monstruós, grotesc però benigne i amb forma de drac xinès. A Rangda li surten els ulls de les òrbites i les dents li pengen mandíbula avall. Despentinada i amb aspecte de vella descuidada, els pits li pengen i balla amenaçant l'enemic i el públic amb unes grapes esfereïdores. A l'os, anomenat Barong, el representen dos homes i va guarnit amb flors i, tot i que també el conceptualitzen com a dimoni, és d'una condició molt més burlesca que la satànica Rangda. Durant el ball, el bé i el mal, el còmic i l'horripilant, es confonen i varien segons la situació i el moment del ritual. Ben igual que a aquestes encarnacions de dimonis (l'un positiu, l'altre malvat), a les representacions de dimonis de Mallorca el mal hi apareix tan relativitzat que s'arriba a confondre amb el bé. Encara més avui dia, quan més sembla que els mallorquins necessitam els dimonis i ens hi acostam a qualsevol preu per aconseguir una foto o una càlida abraçada (o corretjada!). És cert que Randga i Barong no són personatges carnavalescos, però el joc i la interacció que genera el moviment que fan en tot moment demostra que, més enllà de la victòria del bé, la necessitat d'entretenir, de popularitzar i de confondre el públic és inherent a qualsevol ritual festiu amb presència o amb protagonisme del dimoni.

8. MAJIPA LAKHE

Newar, vall de Kàtmandu, Nepal

SETEMBRE

A la vall de Kathmandu hi viu el poble Newar. Cada any, quan arriba el mes de setembre, celebren l'Indra Jatra (Yenya), un conjunt d'actes festius que dediquen una setmana a honorar el déu del cel, Indra, i la princesa Kumari (al Kumari Jatra). Alhora, els habitants de Kàtmandu rememoren la història dels avantpassats fundadors. A la festa s'hi succeeixen diverses processons, exhibicions i balls dedicats a mediadors o a criatures del bé i del mal. D'entre tots, resulta interessant la representació del Majipa Lakhe, que hem de traduir com a dimoni caníbal de Majipa. Explica el mite que la criatura diabòlica és l'encarregada de protegir els infants de la vall a canvi que els habitants de l'indret el deixin ballar i entrar i sortir de la ciutat quan així ho vulgui. Protegeix la vila i vigila que la natura compleixi els cicles anuals sense grans complicacions climàtiques. Tot i això, no només és protector ja que també és capaç de devorar humans i infants que no fan bondat. A l'Indra jatra, el lakhe es passeja pels carrers vestit amb una gran carota ferotge però grotesca. A més, s'envolta de teles de diferents colors i les fa ballar amb moviments frenètics al ritme de la música. El representa un individu gros, mentre que un altre més petitó interpreta el paper de la humanitat (Jhyalicha) que, amb l'ajuda d'Intra, s'imposa al desordre del lakhe. El circuit que fa per la ciutat té connotacions positives pels habitants de la regió perquè entenen que la funció que realitza el dimoni caníbal és la d'equilibrar la salut de la gent, allunyant totes les malalties.

9. JINN ISLÀMIC

Hem d'inserir la creença i la literatura popular relacionada amb el món espiritual dels Junun (plural de Jinn, emparentat amb el llatí genius i geni en català) dins el gran univers simbòlic islàmic. Els Jinn apareixen als escrits alcoràmics com a esperits o com a genis i són de naturalesa entre angelical i humana, creats per Al·là a partir del foc. Es caracteritzen per moure's amb gran velocitat i perquè tenen una gran intel·ligència i un poder que sobrepassa els límits humans. Tot i que una part esdevingueren creients des què conegueren Mahoma, n'hi ha d'altres molt més ambivalents que es rebel·laren contra el domini dels homes i s'acostaren al dimoni, com Iblis. Per tant, una part dels Junun esdevingueren temptadors, desviats de la norma moral. Els musulmans els anomenen Xaitans i els relacionen amb el món diabòlic maligne: d'aquí que erròniament i des de l'eurocentrisme pensem que tots els jinns són dimonis malignes. Ja sigui mitjançant forma d'animal, de dona o a través de la possessió els Xaitans inciten els creients a trencar l'ideal moral profètic. Els fan beure, oblidar les pregàries, parlar malament dels altres i, fins i tot, assassinar. Representen, doncs, l'antítesi del bon conciutadà i, a nivell social, el Jinn i el Xaitan ens parlen de com els musulmans entenen la divisió del món: entre els que creuen en Al·là i els que no ho fan, ben igual que els cristians. A la manera del dimoni de les rondalles recollides per Alcover, els junun xaitans tempten amb el sexe, amb la beguda, amb el luxe i amb l'avarícia i posen de manifest quina és l'antítesi de l'ideal moral que marca el sistema social dels musulmans.

10. LEGBA, EL *TRICKSTER*

Poble fon, Àfrica occidental

A l'Àfrica subsahariana, el nostre Satanàs hi arribà a través de la colonització, el genocidi i l'esclavització; des del nord, des de l'est i, finalment, des de l'oest. Des de temps enrere, i encara avui, els africans han emprat camins molt diferents als nostres per explicar-se l'origen del mal i segurament englobar els seus cultes sota el terme animisme seria pecar de reduccionisme. D'altra banda, les explicacions del mal, de l'ambigüitat i les llegendes dels diversos pobles de l'Àfrica subsahariana tampoc s'oposen a les maneres en què a Europa i a Mallorca ens expliquem el món. Si bé no hi havia dimonis abans de la colonització cristiana i musulmana del continent africà, sabem que hi existien figures representades a través de la cultura oral i del ritual performatiu que s'agermana en bona manera amb els dimonis populars, festius, mallorquins. De nou, no només és un trànsit de Mallorca a l'Àfrica sinó cap a la humanitat, ja que en coneixem molts exemples a la resta dels continents. Es tracta del món del bufó, de la bufoneria i de la jocositat; del *trickster*, com l'anomenen a l'acadèmia anglosaxona. Les interpretacions de la criatura són múltiples: d'una banda, el bufó pot ser una espècie d'heroi cultural valerós; d'altra, el descriuen com un ésser de naturalesa vanitosa, egoista i golafre; en definitiva, grotesca i transgressora de l'ordre. Igualment, d'ambdues maneres acompleix la funció d'asseverar unes regles socials, d'educar les noves generacions en la moral establerta i, a través del mite, d'exemplificar les conseqüències del que implica desentendre-se'n. Dels molts exemples que existeixen a l'Àfrica, hem seleccionat una variant del Legba, heroi mític i bufó dels fon (poble originari de l'Àfrica occidental, avui ubicat majoritàriament a Benín i a Nigèria). Legba, normalment dominat pels apetits sexuals, es dedica a temptar la fortalesa espiritual de la humanitat i, entre d'altres accions, a ultrapassar les prohibicions sexuals establertes pel parentiu. Igualment, els fon el consideren un personatge sagrat, socialment molt important. A més, amb el trànsit d'esclaus africans cap a Amèrica, quedà fixat com a intermediari imprescindible pels cultes religiosos caribenys afroamericans.

CRÈDITS DE L'EXPOSICIÓ

Direcció: Carme Castells
Fotografia: Charles Fréger i Friso Spoelstra
Il·lustració: Melicotó
Documentació i textos: Francesc Alemany Sureda, Carme Castells
Coordinació: Joana Gomila
Disseny i gràfica: hastalastantas

www.mildimonis.cat

Bibliografia de referència

Lectures bàsiques d'història, antropologia i literatura per entendre el dimoni

BATAILLE, G. 2010. *La literatura y el mal*. Barcelona: Nortesur.

BAUDELAIRE, C. 2007. *Les flors del mal*. Barcelona: Edicions 62.

BONET, B. 1988. *El mar*. València: Eliseu Climent Editor.

CASASSES, E. 2014. *Dimonis. Apunts de Jacint Verdaguer a la casa d'Oració*. Folgueroles: Verdaguer Edicions.

DOSTOIEVSKI, F. 2011. *Los demonios*. Madrid: Alianza Editorial.

EFAK, G. 1977. *El Dimoni Cucarell*. Barcelona: Concèntric.

GARRIDO, C. 1995. *Mallorca màgica*. Palma: J. J. Olañeta.

GOETHE, J. W. 1992. *Faust*. Traducció de Martin Greenberg. New Haven & London: Yale University Press.

GOGOL, N. 2015. *La nit de Nadal*. Barcelona: Edicions de l'Albi.

JANER, G. 1989. *Mallorca, els dimonis de l'illa*. Palma: Edicions Mil·lenari.

KAPFERER, B. 1991. *A Celebration of Demons: Exorcism and Aesthetics of Healing in Sri Lanka*. Berg Publishers.

MAFFESOLI, M. 2005. *La tajada del diablo: compendio de subversión posmoderna*. Mèxic: Siglo XXI.

MINOIS, G. 2002. *Breve historia del diablo*. Madrid: Espasa Libros.

MUCHEMBLED, R. 2004. *Historia del diablo. Siglos XII-XX*. México DF: Fondo de Cultura Económica.

RIMBAUD, A. 1991. *Il·luminacions; Una temporada a l'infern*. Barcelona: Edhasa.

SOUVIRON, J. M. 1967. *El príncipe de este siglo. La literatura moderna y el demonio*. Madrid: Ediciones Cultura Hispánica.

STEWART, C. 1991. *Demons and the Devil. Moral Imagination in Modern Greek Culture*. Nova Jersey: Princeton University Press.

TAUSSIG. M. 1993. *El diablo y el fetichismo de la mercancía en Sudamérica*. Madrid: Alianza Editorial.

D.L.: PM 520-2017

Un projecte de:

CASA
PARE GINARD
MUSEU DE
LA **PARAULA**
ARXIU I MUSEU ORAL
DE MALLORCA

FUNDACIÓ
CASA MUSEU
LLORENÇ VILLALONGA,
PARE GINARD I BLAI BONET

Departament de
Cultura, Patrimoni
i Esports
Consell de Mallorca